

İKLİMİN KORUNMASI VE TEMEL HAKLAR***(Klimaschutz und Grundrechte)****(Çeviri)**DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1375633>**Prof. Dr. Dr. h.c. Wolfgang KAHL, M.A.******(Çev.) Dr. Zeynep N. AYDINOĞLU YALÇIN*******Öz**

Küresel ısınma, bulunduğumuz yüzyılın çevre sorunlarının başında gelmektedir. Özellikle son yirmi yılda, küresel iklim değişikliğine bağlı afetlerin sayısının dikkat çekici bir biçimde artış göstermesi karşısında, uluslararası anlaşmalar yoluyla önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Bu anlaşmaların başında gelen Paris Anlaşması ile kabul edilen küresel sıcaklık artışının 1,5 °C ile sınırlandırılması amacına ulaşmak için, sözleşmenin tarafı devletlerde çeşitli önlemler alınmaktadır. Buna karşılık bu devletlerde söz konusu önlemler, yetersiz oldukları gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu eleştiriler aynı zamanda küresel bir trend haline gelmiş iklim davalarına sebep olmaktadır. Bu davalardan elde

* Makalenin özgün kimliği: Wolfgang Kahl, Klimaschutz und Grundrechte, in Juristische Ausbildung, 2021(2), S. 117-129. <https://doi.org/10.1515/jura-2020-2727>. Yazardan ve De Gruyter Yayıncılıktan çeviri ve yayın izni alınmıştır. Özet ve anahtar kelimeler çevirmen tarafından eklenmiştir.

Çevirenin Notu (ÇN): Bu makalenin yayımlanmasından sonra, Alman Federal Anayasa Mahkemesi (BVerfG) 24 Mart 2021 tarihli kararı ile, Federal İklimin Korunması Yasası'ndaki (KSG) emisyon azaltım hedeflerine ilişkin düzenlemenin başvuruçuların temel hakları üzerinde doğrudan ve güncel bir ihlal oluşturduğunu kabul ederek, iklim davaları bağlamında önemli bir adım atmıştır. İlgili kararda, bu makaleye de atıf yapılmıştır. Bu nedenle makalenin çevirisinin literatüre ve Türkiye'de iklim davalarına ilişkin atılacak adımlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İlgili karara ulaşmak için: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2021/03/rs20210324_1bvr265618.html, Erişim Tarihi: 03.07.2022.

** İletişim için: Wolfgang Kahl, Heidelberg Üniversitesi Kamu Hukuku Profesörü. (Özgün eserden alınmıştır.)

*** Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Kırıkkale (zeynepaydinoglu@kku.edu.tr) ORCID: 0000-0002-7939-8458 (Geliş Tarihi: 06.06.2023-Kabul Tarihi: 20.09.2023) *Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.*

edilmek istenen temel sonuç, hükümetlerin iklim değişikliğine karşı daha etkili önlemler almaya zorlanmasıdır. Almanya'da da bu türden davalar son yıllarda artış göstermiş; özellikle Federal Anayasa Mahkemesi'ne şikayet konusu edilmiştir. Bu çalışmada iklimin korunması konusunda Federal Anayasa Mahkemesi'ne yapılmış olan güncel anayasa şikayetleri, temel hak ve özgürlükleri koruma ödevi öğretisi bağlamında açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler

İklim krizi, İklim davaları, Anayasa şikayeti, Devletin temel hakları koruma ödevi, Anayasa şikayetinde kabul edilebilirlik

CLIMATE PROTECTION AND FUNDAMENTAL RIGHTS

(Translation)

Abstract

Global warming is one of the leading environmental problems of the current century. Especially in the last two decades, in the presence of the remarkable increase in the number of disasters related to global climate change, measures are being taken through international agreements. In order to achieve the goal of limiting the increase in global temperature to 1.5 °C, which was accepted by the Paris Agreement, that is one of the most important of these agreements, various measures are taken by the contracting states. On the other hand, these measures are criticised in these states on the grounds that they are inadequate. These criticisms also lead to climate litigation, which has become a global trend. The main result of these litigations is to force governments to take more effective measures against climate change. In Germany, too, such litigations have also increased in recent years and have been the subject of complaints to the Federal Constitutional Court. In this study, the current constitutional complaints to the Federal Constitutional Court on climate protection are explained in the context of the doctrine of the duty to protect fundamental rights and freedoms.

Keywords

Climate crisis, Climate litigation, Constitutional complaint, State's obligation to protect fundamental rights, Admissibility in constitutional complaints

A. Giriş

Dünya genelinde sel, kuraklık, orman yangınları gibi doğal afetlerin sayısı 2000 - 2019 yılları arasında, önceki 20 yıla kıyasla neredeyse iki kat artış göstermiş olup bu durumun temel sorumlusu küresel iklim değişikliğidir. Yerküre, insani faaliyetler sebebiyle endüstri öncesi değerlere kıyasla halihazırda yaklaşık 1°C ısınmıştır. Küresel ısınmayı 1,5°C’de sınırlamak ve böylece insan ve doğa üzerindeki büyük boyuttaki sonuçlarını engellemek için, küresel CO2 emisyonunu 2030 yılına kadar 2010 yılına göre yaklaşık %45 oranında azaltmak ve 2050 yılına kadar bu değerde sifıra ulaşmak gerekmektedir.¹ Paris Anlaşması’nın (PA) tarafı olarak Almanya, PA m. 2/1 gereğince yerkürenin sıcaklık artışını, endüstri öncesi döneme kıyasla 2°C’nin “önemli ölçüde altında” tutmak ve 1,5 °C’de sınırlamak için çaba göstermeyi taahhüt etmiştir.²

Pek çok bilim insanı ve iklim aktivisti - bilhassa global *Fridays For Future* Hareketi - Federal Almanya Cumhuriyeti’nin bugüne kadar aldığı iklimin korunmasına ilişkin önlemleri, haklı olarak yetersiz bulmaktadır. Bundan dolayı politik taleplerin yanında, çok yakın zamanda daha fazla iklim korumasına zorlamak üzere Alman İdare Mahkemeleri ve Anayasa Mahkemesi önünde artan sayıda iklim davaları açılmaktadır. Bu iklim değişikliği davaları ile (*Climate Change Litigation*³) aynı zamanda, bu konuda

¹ *Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) Special Report 2018 “Global warming of 1,5 °C”*, 2019, S. 12, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_High_Res.pdf.

² Bkz. § 1 S. 3 Federal İklimin Korunması Kanunu (KSG) v. 12. 12. 2019, BGBl. I S. 2513. Almanya 2030 yılı için, sera gazlarını 1990 yılına kıyasla %55 azaltmayı taahhüt etmektedir. *BMU* (Hrsg.), *Klimaschutzplan 2050*, 28, <https://www.bmu.de/publikation/klimaschutzplan-2050/>. *Das Klimaschutzprogramm 2030 (BMU [Hrsg.], Federal Hükümetin, İklim Koruma Planı 2050’nin hayata geçirilmesine ilişkin İklim Koruma Programı 2030’da* (<https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/klimaschutz/klimaschutzprogramm-2030-1673578>) bunun için ayrıca, kademeli karbon fiyatlandırması ve Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Yönergesi (2003/87/EG v. 25.10.2003 AB1.L 235,32)’ne dayalı Emisyon Ticaret Sistemi’ne (ETS) dahil olmayan bölge, bina ve trafik alanları için (Non ETS Alanları) ulusal ve tamamlayıcı bir emisyon ticaret sistemi kurulması gibi somut planlar öngörülmektedir. Bildiren: *Frenz/Overath* UPR 2019, 479 (481 ff.). Bkz. Fosil sera gazı emisyonlarının Non ETS Alanlarında fiyatlandırılmasını amaçlayan Yakıt Emisyon Ticareti Kanunu, (BEHG) v. 12. 12. 2019, BGBl. I S. 2728. Avrupa Birliği’nin aldığı diğer önlemler (özellikle Yükümlülüklerin Paylaşılması Kararı Nr. 406/ 2009/EG v. 23. 4. 2009, ABl. L 140, 136, KlimaschutzVO 2018/842 v.30. 5. 2018, ABl. L 156, 26) ve bunun Almanya için doğurduğu yükümlülükler için: *Albrecht*, NuR 2020, 370 (371 ff.); *Kment* NVwZ 2020, 1537 (1538 f.).

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Kahl/Weller (Hrsg.), *Handbook Climate Change Litigation*, 2021; ayrıca *UNEP Klimawandel vor Gericht*, 2017, S. 11 ff. Genel bakış

inceleme yapabilecek mahkemelerin tamamını (hukuk mahkemeleri, idare mahkemeleri, anayasa mahkemeleri, Birlik mahkemeleri), iklim krizi ile baş etmede birer aktör veya itici güç olarak etkin kılmaya çalışmak şeklinde küresel bir trend de söz konusu olmaktadır.

Makalenin devamında esas olarak iklimin korunması konusunda güncel anayasa şikayetlerine değinilecektir. Bu bağlamda somut olarak araştırılması gereken soru, temel hakların Alman Devleti'ne, vatandaşlarını iklim değişikliğinden koruma konusunda bir yükümlülük getirip getirmediği ve ne kapsamda getirdiğidir. Bunun için öncelikle, çevre hukukunda temel hakların korunma hakkı⁴ fonksiyonunun anlamı açıklanmaktadır (B.). Makalenin odak noktasında, Federal Anayasa Mahkemesi kararları ışığında temel hakların korunma fonksiyonunun genel ilkelerinin ortaya konulması bulunmaktadır. (C.) Ardından özel olarak iklimin korunmasına yönelik şikayetler için, korunma ödevi öğretisinin anlamı tartışılmıştır. (D.) En sonda bir sonuç (E.) ve de konuya ilişkin genel bir bakış bulunmaktadır. (F.)

B. Çevre Hukukunda Temel Hakların Korunma Hakkı Fonksiyonu

Almanya Anayasası'nda diğer bazı devletlerin anayasalarının⁵ aksine temiz bir çevrenin tesis edilmesi ve korunmasını düzenleyen bir temel hak bulunmamaktadır.⁶ Esasen böyle bir temel hakkın varlığı defaatle tartışılmış⁷; ancak nihai olarak ret oyları ağır basmıştır. Ayrıca Anayasa'nın 20a

inçin: *Köck/Markus* ZUR 2019, 257 f.; *Saurer* ZUR 2018, 679 ff.; *Gra-ser* ZUR 2019, 271 ff. Avrupa Birliği alanında: EuG, ECLI:EU:T:2019:324, Rn. 28 ff. – Carvalho u. a.; zust. *Germelmann/Gundel* BayVBl. 2020, 613 (614); *Wegener* ZUR 2019, 3 (7); a. A. *Krämer* JEEPL 16 (2019), 198 ff.; *Winter* ZUR 2019, 259 (265 ff.); Avrupa Birliği Adalet Divanı'ndaki bir dava için Rs. C-565/19 P. Hollanda'daki ünlü Urgenda davası için bkz. Aşağıda dipnot 46.

⁴ ÇN: Yazar bu kısımda Abwehrrechte kavramını kullanmıştır. Kavramın korunma hakkı şeklindeki çevirisinde Tolga Şirin, Türkiye'de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru), İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ile Mukayeseli Bir İnceleme, eserindeki çeviriden yararlanılmıştır (2013, s. 590).

⁵ Örneğin Belçika Anayasası m. 23/2, Nr. 4; Finlandiya Anayasası m. 20; Portekiz Anayasası m. 66/1; İspanya Anayasası m. 45/1; Bkz.. Kahl/Weller/*Groß* Climate Change Litigation, 2021, sect. D. Rn. 9 Fn. 12.

⁶ BVerwGE 54, 211 (211 f. [Ls. 5], 219), İmar planına karşı hukuki koruma.

⁷ Çevresel korumaya yönelik temel hak tartışmaları hakkında özet bilgi için *Bock* Umweltschutz im Spiegel von Verfassungsrecht und Verfassungspolitik, 1990, S. 58 ff.; *Dreier/Schulze-Fielitz* GG II, 3. Aufl., 2015, Art. 20 a Rn. 4 ff. Bu tartışma özellikle 1970'li yıllarda sürdürülmüştür. Karşı argümanlar için: *Kloepfer* Zum Umweltschutzgrundrecht in der Bundesrepublik Deutschland, 1978, S. 21 ff.; *Rehbinder* ZRP 1970, 250 ff.; *Rupp* JZ 1971, 401 ff.; *Weber* DVBl. 1971, 806 ff.; Buna karşılık uygun bulan görüş için: *Lücke* DÖV 1976, 289 ff. 1980'li yıllarda, objektif hukuki bir

maddesinde düzenlenen ve iklimin korunması da dahil olmak üzere⁸ çevresel korumayı da kapsamına alan rehber ilke⁹ de, sübjektif kamusal bir hak anlamına gelmeyip; daha ziyade devlete objektif bir yükümlülük getirmektedir.¹⁰

Buna karşılık temel haklar, çevrenin korunması alanında da önemli rol oynamaktadırlar. Bu hakların klasik korunma hakları olarak ilk etaptaki fonksiyonu, ispat edilebilir bir nedensellik bulunduğu sürece, devlete atfedilebilen veya doğrudan devlet tarafından yapılan çevresel zararların yol açacağı temel hak ihlallerine karşı koruma sağlamaktır.¹¹ Ancak çevre hukuku açısından problem, pek çok çevresel zararın devlet tarafından değil; özel kişilerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmasıdır. Özel hukuk ilişkilerinde temel hakların üçüncü kişilere doğrudan etkisi hem Anayasa'nın 1. maddesinin 3. fıkrasının lafzi yorumu hakkındaki hakim görüş hem de tarihsel (Anayasanın kuruluş tarihi, temel hakların düşünsel tarihi), sistematik (Anayasanın 9. maddesinin 3. fıkrasının aksi ile ispatı) ve teleojik yorum (temel ödevler bakımından temel hakların özgürlük güvencesinin vazgeçilmezliği) gereği kural olarak kabul edilmediği için¹², çevresel zararlardan etkilenen bir vatandaş, doğrudan üçüncü kişiye karşı temel hakkını ileri süremez. Bununla birlikte bazı yazarlar tarafından özel kişilerin yol açtığı çevresel zararların da

rehber ilke teklifi (Bkz. *Bundesminister des Innern/Bundesminister der Justiz* [Hrsg.], *Staatszielbestimmungen/ Gesetzgebungsaufträge*, Bericht der Sachverständigenkommission, 1983, Rn. 130 ff.), Alman Birliği sebebiyle oluşturulan ortak Anayasa Komisyonu'nun önerisi yoluyla (BT – Drs. 12/6000, S. 65ff.) kabul edildi. Rehber ilkeler lehine bu trend, geçtiğimiz yıllarda karşılaştırmalı hukuki pers-pektifle (diğer devletler, Alman Eyalet Anayasaları) yeniden ele alındı. Buna rağmen belirtmek gerekir ki, hala çevre hakkı lehine görüşler de ileri sürülmeye devam etmek-tedir. Örneğin *Kotulla* KJ 2000, 22 (25 ff.); *MacDonald* EEELR 2008, 213 ff.

⁸ Bkz. *Kloepfer* Umweltrecht, 4. Aufl., 2016, § 3 Rn. 30; ausf. *Groß* ZUR 2009, 364 ff. Aynı zamanda bir süreden beri *de constitutione ferenda* gereği iklimin korunması amacına yönelik açık – doğrudan bir düzenleme getirilmesi de düşünülmektedir. Bu konuda ve daha ziyade şüpheli bir yaklaşım için, *Kahl/Waldhoff/Walter/Kloepfer* Bonner Kommentar zum GG, Art. 20a Rn. 153 ff. (Stand: April 2020).

⁹ ÇN. Staatszielbestimmung kavramının rehber ilke olarak çevirisi için bkz. Ahmet Güneş, *Alman Çevre Hukukunun Anayasal Çerçevesi*, AÜHFD, C. 58, S.4, Ankara, 2009.

¹⁰ Vgl. BVerfG (K) NVwZ 2010, 114 (116) – Schacht Konrad; *Hahn* Umwelt- und zukunftsverträgliche Entscheidungsfindung des Staates, 2017, S. 239 f.; *Kahl/Gärditz* Umweltrecht, 11. Aufl., 2019, § 3 Rn. 4, 10; *Kloepfer/Durner* Umweltschutzrecht, 3. Aufl., 2020, § 2 Rn. 15; *Koch/Hofmann/Reese/Appel* Handbuch Umweltrecht, 5. Aufl., 2018, § 2, Rn. 113.

¹¹ Bu konuda: *Hufen* Staatsrecht II, 8. Aufl., 2020, § 7 Rn. 8; *Kahl/Waldhoff/Walter/Kahl* Bonner Kommentar zum GG, Art. 1 Abs. 3 Rn. 310 ff. (Stand: Oktober 2014).

¹² Bu görüşte *Hufen* Staatsrecht II, 8. Aufl., 2020, § 7 Rn. 8; *Kahl/Waldhoff/Walter/Kahl* Bonner Kommentar zum GG, Art. 1 Abs. 3 Rn. 310 ff. (Stand: Oktober 2014).

korunma hakları kapsamında ele alınabileceği savunulmaktadır. Bu görüşte bu türden zararlar, dolaylı edimsel müdahale¹³ olarak devlete atfedilmektedir.¹⁴ Bu yaklaşımın temel gerekçesi, doğrudan özel kişilerin sebep olduğu çevresel zararlara kural olarak devlet tarafından verilen bir iznin (örneğin Federal İmisyon Koruma Kanunu'na [BImSchG]¹⁵ göre bir tesise verilen ruhsat) veya devletin yetersiz denetim önlemlerinin yol açmasıdır. Böylelikle devlet, özel kişilere üçüncü kişilerin temel hakkına müdahale konusunda izin vermiş ve bu durumun sonucunda zarar gören kişi, söz konusu müdahaleye devletin güç kullanma tekeli sebebiyle katlanmak zorunda kalmıştır. Ancak devlete yönelik sorumluluğun bu denli genişletilmesi görüşü kabul görmemektedir.¹⁶ Bu aksi görüş; açıkça Anayasa'nın dışında tutulmuş olan, temel hakların üçüncü kişilere doğrudan etkisini kabulden kaçınmaktadır.¹⁷ Ayrıca özellikle kümülatif zararlar ve mesafe zararlarında yeterli yakın isnadiyet bağı bulunmamaktadır. Çünkü bağımsız davranan özel kişi (burada tesis işletmecisi) devlet tarafından verilen izin ile zarar arasında bulunur ve bu da devlete yönelik isnadiyeti ortadan kaldırmaktadır.¹⁸ Bu bakımdan temel hakların korunma hakkı boyutu, çevre hukukunda başlı başına yeterli korumayı sağlamamaktadır.

C. Temel Hakları Koruma İşlevi – Temel İlkeler

Hiçbir devlet, başkalarının eylemlerinden, mücbir sebep hallerinden (ör. doğal afetler) veya yabancı devletlerin faaliyetlerinden dolayı vatandaş-

¹³ Geniş (modern) anlamda müdahale kavramı için BVerfGE 104, 279 (303); BVerfG (K) NJW 2018, 2312 Rn. 29 – Nükleer silahların konuşlandırılması; *Mager* Staatsrecht II, 7. Aufl., 2018, Rn. 115; *Sachs/Murswiek/Rixen* GG, 8. Aufl., 2018, Art. 2 Rn. 151.

¹⁴ Bu konuda temel bilgi için: *Schwabe* Probleme der Grundrechtsdogmatik, S. 213 ff.; Bu yaklaşımı çevre kirliliğine taşıyan görüş için; *Murswiek* Die staatliche Verantwortung für die Risiken der Technik, 1985, S. 89 ff. (91 f., 95 f.); *ders.* Wi- Verw 1986, 179 (182). Aynı şekilde *Poscher* Grundrechte als Abwehrrechte, 2003, S. 387 ff. İsnat edilebilirlikle ilgili yakın bir görüş için; *Steinberg* Der ökologische Verfassungsstaat, 1998, S. 77 ff.

¹⁵ *Schlacke* Umweltrecht, 7. Aufl., 2019, § 4 Rn. 21.

¹⁶ Bkz. BVerfG (K) NJW 1998, 3264 (3265) – Ormana verilen zarar; NJW 2018, 2312 Rn. 29; Nükleer silahların konuşlandırılması, VG Berlin ZUR 2020, 160 Rn. 61 f.; *Buser* DVBl. 2020, 1389 (1392); *Calliess* JZ 2006, 321 ff.; *Dietlein*, Temel haklardan kaynaklanan koruma yükümlülüğü öğretisi, 1992, S. 92 f.; *Kahl* (o. Fn. 12), Art. 1 Abs. 3 Rn. 340 f.; *Landmann/Rohmer/Gärditz* Umweltrecht I, Art. 20a GG Rn. 74 ff. (Stand: Februar 2013); *Vofskuhle* NVwZ 2013, 1 (6).

¹⁷ Bkz. Dipnot 11.

¹⁸ *Kahl/Gärditz* (o. Fn. 10), § 3 Rn. 17. Genel olarak müdahalenin isnat edilebilirliğini gerekli bir koşul olarak gören yaklaşım için: BVerfG (K) NJW 2018, 2312 Rn. 29 – Nükleer silahların konuşlandırılması.

larının temel hak ve özgürlüklerinin¹⁹ tehdit altında bulunmasına veya zarar görmesine kayıtsız kalmaz. İlk olarak Federal Anayasa Mahkemesi'nin doğmamış hayatın korunmasına ilişkin geliştirdiği içtihadından sonra, temel haklar, objektif hukuki bir anlam kazanarak veya objektif değere ilişkin kararların²⁰ bir ifadesi olarak devletin koruma ödevine de sebep olmuştur.²¹ Kamu gücü, korunan hukuki değerler karşısında koruyucu ve destekleyici bir konumda olmakla yükümlüdür.²² Bu durum, çevre hukukunda özellikle kanun koyucunun yeni veya daha etkili yasalar ihdas etmesi şeklinde sonuç doğurmuştur.²³ Bununla birlikte bireylerin bu yönde subjektif bir hakla korunma talepleri, ancak devletin çevrenin korunması konusunda yeterince somut bir yükümlülüğünün bulunması halinde söz konusu olmaktadır.²⁴ Eğer devlet bu yükümlülüğünü ihmal ederek yerine getirmezse, bu durumda bir müdahale söz konusu olur ve eğer bu müdahale anayasa hukuku bakımından

¹⁹ ÇN. Yazar burada “Freiheitsgrundrechte” kavramını kullanmıştır. Freiheitsgrundrechte kavramının anayasa hukuku öğretisinde özgürlük hakları olarak çevirisine rastlanmaktadır. Bkz. Tolga Şirin, Türkiye’de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru), İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ile Mukayeseli Bir İnceleme, 2013, s. 440). Ancak yazar bu ayrımların Türk hukukundaki temel hak ve özgürlükler kavramından başka bir anlamı ifade etmediğini de belirtmektedir. Çalışmada kavram bundan sonra, temel hak ve özgürlükler olarak anılacaktır.

²⁰ BVerfGE 7, 198 (205) kararından itibaren, Lüth; Bkz. Ayrıca *Kahl* (o. Fn. 10), Art. 1 Abs. 3 Rn. 328 ff.; *Mager* (o. Fn. 11), Rn. 51 ff.

²¹ BVerfGE 39, 1 (41 ff.) – Kürtaj I, 46, 160 (164) – Schleyer, Koruma ödevi öğretisinde yakın bir görüş için: *Kingreen/Poscher* (o. Fn. 9), Rn. 133 ff.; Çevre hukuku için *Kloepfer Umweltrecht* (o. Fn. 7), § 3 Rn. 68 ff.; *Appel* (o. Fn. 8), § 2 Rn. 125 ff.; *Calliess, Rechtsstaat und Umweltstaat*, 2001, S. 312 ff.; *Gärditz* (o. Fn. 14), Rn. 79 ff.; *Rehbinder/ Schink/Heselhaus Grundzüge des Umweltrechts*, 5. Aufl., 2018, Kap. 1 Rn. 92; *Steinberg* (o. Fn. 12), S. 325 ff.; *Vofßkuhle NVwZ* 2013, 1 (6 ff.). Koruma ödevi doktrini ile temel hakların ancak dolaylı olarak üçüncü kişi etkisine sahip olduğu doktrini arasındaki tartışmalı ilişki için bkz. *Kahl* (o. Fn. 10), Art. 1 Abs. 3 Rn. 332 ff, ek belgeler de dahil.

²² BVerfGE 39, 1 (42), Kürtaj, 46, 160 (164 f.) – Schleyer; grundlegend zum Bereich des Umweltrechts: 49, 89 (140 ff.) – Kalkar I; 53, 30 (57 ff.) – Mülheim-Kärlich; 56, 54 (73 ff.) – Uçak gürültüsü, 46, 160 (164 f.)– Nükleer silahların konuşlandırılması, *Calliess* (o. Fn. 18), S. 312 ff.; *Kingreen/Poscher* (o. Fn. 9), Rn. 136, 141, yazarlar özellikle gerçek olmayan koruma yükümlülüğünden söz etmektedir. Korunma ve koruma fonksiyonlarından doğan temel haklar bağlamında denetimin sonuçları için *Kingreen/Poscher* ebd., Rn. 137, 140, Genel olarak koruma yükümlülüğünün anayasa şikayetlerindeki denetimi için bkz. *Kingreen/Poscher* ebd., Rn. 137, 140.

²³ *Jarass/Pieroth/Jarass GG*, 16. Aufl., 2020, Vorb. Vor Art. 1 Rn. 8 a; *Erbguth/Schlacke JURA* 2009, 431 (434).

²⁴ *Kloepfer/Durner* (o. Fn. 8), § 2 Rn. 6; *Schlacke* (o. Fn. 13), § 4, Rn. 28.

hukuka uygun değilse, buna karşı ilgililer anayasa şikayeti (m. 93/1 Nr. 4a GG, § 13 Nr. 8 a, §§ 90 ff. BVerfGG) yolunda gidebilirler.²⁵

I. Korunabilir Hukuki Değer

Bunun için her şeyden önce korunabilir bir hukuki değer bulunması gerekmektedir. Bu kapsamda hem Anayasa’da açıkça belirtilen koruma ödevleri - 1. maddenin 1. fıkrasının 2. cümlesinde olduğu gibi (“dikkat etmeye ve korumaya”) – hem de temel hak ve özgürlükler yoluyla korunan tüm hukuki değerler sayılmaktadır.²⁶ Çevre hukukunda bugüne kadar özellikle Anayasa’nın 2. maddesinin 2. fıkrasının 2. cümlesinde düzenlenen yaşam ve bedensel bütünlük hakkı ve 14. maddesinin 1. fıkrasında (1. maddenin 1. fıkrasının 2. cümlesi ile de bağlantılı olarak) düzenlenen mülkiyet hakkı rol oynamaktadır.²⁷

II. Koruma Ödevi

Bunun dışında ayrıca bir koruma ödevinin de bulunması gerekmektedir. Hukuki değer; devletin soyut bir biçimde düzenlenen koruma ödevini somut bir biçime dönüştürecek bir tehlike ve risk altında bulunması gerekmektedir.²⁸ Koruma ödevinin mevcudiyeti ve kapsamı, tehdit edilen temel hak ihlalinin gerçekleşme ihtimaline ve yoğunluğuna bağlıdır.²⁹

Önemli temel hak ihlallerinden doğan *zararlardan* her zaman kaçınılması gerekirken; baskın görüş, önemsiz ve sosyal açıdan kabul edilebilir ihlallerin (ufak zararların) katlanılabilir olduğunu ileri sürmektedir.³⁰ Ayrıca koruma yükümlülüğünün doğabilmesi için, polis hukuku anlamında bir *tehlikenin* de bulunması gerekmektedir. Temel hak ihlaline yol açabilecek yeterli kesinlikte, kesintiye uğramamış bir nedensellik kurulabilen durumların mevcut olması gerekmektedir. Bu bakımdan tehlike salt varsayımsal bir

²⁵ Bkz. BVerfGE 77, 170 (214) – C-Waffen; 79, 174 (201) – Trafik gürültüsü.

²⁶ *Erichsen* JURA 1997, 85 (86); *Sachs/Sachs* GG, 8. Aufl., 2018, Vor Art. 1 Rn. 35, ek belgeler de dahil.

²⁷ *Gärditz* (o. Fn. 14), Art. 20a GG Rn. 82; ayrıca bkz. *Schmidt* DÖV 1994, 749 (751).

²⁸ *Gärditz* (o. Fn. 14), Art. 20a GG Rn. 83; *Kahl/Gärditz* (o. Fn. 8), § 3 Rn. 20.

²⁹ Bkz. BVerfGE 49, 89 (142) – Kalkar I; BVerfG (K) NVwZ 2009, 1489 – Uçak gürültüsü II.

³⁰ BVerfGE 46, 1 (7) – Askerler için Saç Yönergesi- 54, 211 (223), İmar planlarına karşı hukuki koruma, *Kloepfer* Verfassungsrecht, Bd. II, 2010, § 57 Rn. 45; *Kahl/Waldhoff/Walter/Lorenz* Bonner Kommentar zum GG, Art. 2 Abs. 2 Rn. 458 (Stand: Februar 2015); Önemli sebeplerle anayasal bakımdan hukuka uygun olan, bahsi geçen önemsiz davalar için de bir çözüm olarak: *Murswiek/Rixen* (o. Fn. 11), Art. 2 Rn. 163, zarar ile ufak ihlaller arasındaki sınır hakkında: *Schlacke* (o. Fn. 13), § 4, Rn. 31.

karaktere sahip olamaz.³¹ Bunun dışında tamamen göz ardı edilemeyecek olan, sadece zararın oluşma ihtimali gibi bir *risk* de, koruma yükümlülüğünün temelini oluşturabilir. Çevresel tehlikelerin bir yandan, her ne kadar kesin olmasa da, gerçekleşmesi halinde temel hak sahiplerinin çoğunluğu açısından büyük bir tehlike yaratmasında durum böyleyken; bir yandan da, bu türden tehlikeler, sadece başka çevresel zararlarla bir kombinasyon içinde yahut geniş bir zamansal sürece yaygın veya mesafe zararları şeklinde de ortaya çıkabilirler (kümülatif zararlar, uzun vadeli veya mesafe zararları).³² Eğer bilimsel ve teknik açıdan yeni bir alana giriliyorsa, kanun koyucu özel bir özen yükümlülüğü altındadır.³³ Federal Anayasa Mahkemesi'nin nükleer hukuk bağlamında geliştirdiği, “Mümkün Olan En İyi Tehlike Önlemi ve Risk Tedbiri İlkesi” burada, temel hakkın derecesi, tehlikenin türü ve zamansal yakınlığı ile halihazırda var olan normatif düzenlemelere bağlı olarak, zararın oluşma ihtimalini bertaraf etmek konusunda devlete koruma ödevi getirmektedir.³⁴ Ancak koruma ödevinin kapsamına, mevcut bilimsel ve teknik duruma göre bir zarara sebebiyet vermeyecek riskler dahil değildir. Bu *geri kalan riskler* toplumun çoğunluğu tarafından sosyal açıdan kabul edilebilir olarak görülmektedir ve bu riskler açısından devletin koruma ödevi bulunmamaktadır.³⁵

III. Devletin Yeterli Ölçüde Somut Koruma Ödevinin İhlali

Bundan başka devletin, yeterli ölçüde somut koruma ödevini ihlal etmesi gerekmektedir. Ancak kuvvetler ayrılığı ilkesi sebebiyle (Art. 20 Abs. 2 S. 2 GG) koruma ödevinin yerine getirilmesi bakımından parlamenter sistemde yasa koyucunun değerlendirme – kıymet biçme ve düzenleme alanı bulunmaktadır. Bu nedenle bu alanda önemli ölçüde çekinik bir yargısal denetim (judicial -self- restraint) söz konusu olmaktadır.³⁶ Federal Anayasa

³¹ BVerfGE 56, 54 (73 ff.) – Uçak gürültüsü; *Buser* DVBl. 2020, 1389 (1390); Schoch/*Eifert* Besonderes Verwaltungsrecht, 2018, Kap. 5 Rn. 275.

³² Bkz. BVerfGE 66, 39 (58) – Nachrüstung; BVerfG (K) NVwZ 2010, 702 (703 f.) – CERN; *Kahl/Gärditz* (o. Fn. 8), § 3 Rn. 22; *Kloepfer* (o. Fn. 27), § 57 Rn. 12 ff. (14), 47.

³³ Bu konuda: BVerfG (K) NVwZ 2010, 702 (703) – CERN; ferner BVerfG NuR 2011, 39 (40) – GenTG.

³⁴ BVerfGE 49, 89 (138 f., 142) – Kalkar I; ferner BVerfG (K) NVwZ 2009, 171 (172) – Grafenrheinfeld. Çevresel tehlikeler ve risk önlemleri konusunda bkz. *Steinberg* (o. Fn. 12), S. 91 ff.; *Murswiek/Rixen* (o. Fn. 11), Art. 2 Rn. 198 ff.

³⁵ BVerfGE 49, 89 (143) – Kalkar I; 56, 54 (78) – Uçak gürültüsü; BVerfG (K), NVwZ 2009, 171 (172) – Grafenrheinfeld.

³⁶ BVerfGE 77, 170 (214 f.) – C-Waffen; BVerfG (K) NVwZ 2010, 702 (703) – CERN; dazu *Kahl/Gärditz* (o. Fn. 8), § 3 Rn. 27, 30; *Voßkuhle*, NVwZ 2013, 1 (7).

Mahkemesi başlangıçta kendi denetimini yasa koyucunun açık bir biçimde hataya düşüp düşmediğinin denetlenmesi ile sınırlandırmıştır (Evidenzkontrolle): Mahkeme koruma ödevinin ihlalini, kamu gücünün ya hiçbir biçimde önlem almaması durumunda (koruma yoksunluğu) ya da alınan önlemlerin var olan bilimsel bilgiler doğrultusunda gerekli olan koruma amacına ulaşmak için açıkça elverişsiz ya da tamamıyla yetersiz olması halinde kabul etmektedir (açık koruma eksikliği).³⁷ Kanun koyucunun koruma ödevi konusundaki değerlendirme marjının yoğunluğunu, salt spesifik bir önlemin alınması boyutuyla ele almak ancak çok sınırlı şartlar altında söz konusu olmaktadır.³⁸ Ancak daha yakın bir zamanda Federal Anayasa Mahkemesi denetimin kapsamını belirli, asgari bir koruma seviyesinin de arandığı, olumsuz aşırılık yasağı³⁹ doktrini çerçevesinde güçlendirmiştir.⁴⁰ Federal Anayasa Mahkemesi'ne göre, yasa koyucunun aldığı önlemler uygun ve etkili bir koruma için yeterli olmak ve buna ek olarak özenli bir vakıa araştırmasına ve makul bir değerlendirmeye dayanmak zorundadır.⁴¹ Somut olay⁴² bağlamında olumsuz aşırılık yasağı doktrinine göre;

- Vakıaların özenli bir biçimde araştırılması ve makul bir değerlendirme yapılması
- Alınan koruma önlemlerinin uygun olması, yani çatışan menfaatlerin makul bir biçimde değerlendirilmesi

ve kümülatif olarak

- Alınan koruma önlemlerinin gerçekten etkili olması (ampirik olarak korumanın etkili olması)⁴³

gerekmektedir.

³⁷ BVerfGE 77, 170 (240) – C-Waffen; 79, 174 (202) – Caddelerdeki trafik gürültüsü; ayrıca *Kahl/Gärditz* (o. Fn. 8), § 3 Rn. 30; *Appel* (o. Fn. 8), § 2, Rn. 127 f.

³⁸ BVerfGE 56, 54 (80 f.) – Uçak gürültüsü; 77, 170 (214 f.) – C-Waffen.

³⁹ ÇN: Untermassverbot kavramının “olumsuz aşırılık yasağı” olarak çevirisinde Tolga Şirin'in, “Yasama İhmali Yoluyla Anayasaya Aykırılık: Kemal Gözler'in Yazısı Vesilesiyle Bir Değerlendirme” isimli makalesinden yararlanılmıştır. Makale için bkz. https://www.tolgasirin.com/post/yasama_ihmalleri, Erişim Tarihi: 08.10.2022.

⁴⁰ Aynı yönde *Buser DVBl.* 2020, 1389 (1393: » her durumda formülasyonda [...] daha güçlü...«; bu konuda ayrıca *Heselhaus* (o. Fn. 18), Kap. 1 Rn. 94.

⁴¹ BVerfGE 88, 203 (254) – Kürtaj II; ayrıca BVerfG (K) NVwZ 2009, 1489 (1490) – Uçak gürültüsü II; *Kloepfer* (o. Fn. 27), § 57 Rn. 53.

⁴² *Kahl/Gärditz* (o. Fn. 8), § 3 Rn. 32.

⁴³ Bkz. Ayrıca *Klein JuS* 2006, 960 ff.; kapsamlı bir çalışma için bkz. *Störring Das Untermaßverbot in der Diskussion*, 2009; *Mayer Untermaß, Übermaß und Wesensgehaltgarantie*, 2005.

Bundan başka temel hakları koruma ödevi yasa koyucuyu, var olan yasaların etkililiği bağlamında bir gözlem yapmakla ve eğer kısa bir zaman zarfında bu etkinin hafif kaldığı ortaya çıkar veya yeni gelişmeler sebebiyle bu düzenlemelerin koruma ödevinin yerine getirilmesi bakımından artık yetersiz olduğu anlaşılırsa, güncelleme yapmakla yükümlü kılabilir.⁴⁴

Bugün Federal Anayasa Mahkemesi salt yasa koyucunun açıkça hataya düşüp düşmediğini kontrol etmenin ötesine geçerek, yasa koyucunun var olan hukuki değerleri tartarken, değerlendirme marjını “makul bir biçimde kullanıp kullanmadığını” denetlemektedir⁴⁵ (makullük denetimi). Buna rağmen yargısal denetimin yoğunluğu hala sınırlı durumda ve tam bir içerik denetiminin oldukça altında bulunmaktadır.⁴⁶ Bundan dolayı Federal Anayasa Mahkemesi’nin bugüne kadar çevre hukukuna ilişkin hiçbir davada, devletin koruma ödevini ihlal ettiğini kabul etmemiş olması sürpriz değildir.⁴⁷

D. İklimin Korunması Hukukunda Temel Hakları Koruma Ödevi

İklimin korunması hukukunda devletin koruma ödevinin kapsamına ilişkin sorun bugün büyük önem arz etmektedir. Geçtiğimiz yıllarda devletin iklimi korumaya yönelik daha sert önlemler almasını sağlamak amacıyla, artış gösteren bir biçimde iklim koruma davaları açılmıştır.⁴⁸ Urgenda Vakfının, Hollanda Devleti’nin 2020 yılı sonuna kadar sera gazı emisyonunu 1990 yılına kıyasla %25 oranında azaltma yükümlülüğüne ilişkin düzenlemeye karşı açtığı dava üzerine Hollanda Yüksek Hukuk Mahkemesi’nin verdiği 20.12.2019 tarihli kararı, demokrasi ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri sebebiyle tartışmalı⁴⁹ olan bu stratejik davaları örnek olarak etkilemiştir.⁵⁰

⁴⁴ BVerfGE 49, 89 (130, 132) – Kalkar; 56, 54 (81) – Uçak gürültüsü; *Murswiek/Rixen* (o. Fn. 11), Art. 2 Rn. 198.

⁴⁵ BVerfGE 88, 203 (254, 262 f.) – Kürtaj II; BVerfG (K) NVwZ 2009, 1489 (1490) – Uçak gürültüsü II.

⁴⁶ Denetimin yoğunluğunun belirlenmesi için kriterler konusunda bkz: *Buser* DVBl. 2020, 1389 (1393); ayrıca *Eifert* (o. Fn. 28), Kap. 5 Rn. 202 ff., 285, 323 ff.

⁴⁷ Bkz. BVerfGE 56, 54 (80) – Uçak gürültüsü; BVerfG (K) NJW 1996, 651 – Ozon; NVwZ 2009, 1489 – Uçak gürültüsü II.

⁴⁸ Bkz. Yukarıda dipnot 3.

⁴⁹ Sadece “temel haklara dayalı” iklimin korunması davalarının eleştirisi için *Wegener* ZUR 2019, 3 (10 ff., 13); stratejik iklim davaları hakkında olumlu kanıda bulunan bir görüş için; *Graser* ZUR 2019, 271 (275 ff.).

⁵⁰ Hoge Raad, Urt. v. 20. 12. 2019 – Rs. 19/00135, ECLI:NL:HR:2019:2006 (İngilizce çeviri için: <https://www.urgenda.nl/wp-content/uploads/ENG-Dutch-Supreme-Court-Urgenda-v-Netherlands-20-12-2019.pdf>); ayrıca *Backes/van der Veen* JEEPL 17 (2020), 307 ff.; *Bang/Holle* EPL 26 (2020), 45 ff.; *Groß* NVwZ 2020, 337 ff.; *Soyapi*

Urgenda Davası'nın Almanya'ya aktarılıp aktarılamayacağı ve ne ölçüde aktarılacağı çalışmanın devamında incelenmektedir.

I. Almanya'da Güncel İklim Koruması Davaları (Genel Bakış)

İklimin korunmasına ilişkin başvurular, dava veya şikayet konusu olarak idare veya anayasa mahkemeleri önünde görülebilmektedir.⁵¹

1. Berlin İdare Mahkemesi Kararı

Berlin İdare Mahkemesi önünde görülen ve Greenpeace Derneği ve 13 özel kişinin açtığı eda davasında, 2014 yılında⁵² alınan “2020 İklimin Korunması Aksiyon Programı” kabine kararındaki, 2020 yılı sonuna kadar sera gazı emisyonunu %40 azaltma iklimsel amacına zamanında ulaşmak ve Avrupa düzenlemeleri çerçevesinde azaltım yükümlülüğünü yerine getirmek için Hükümetin ek önlemler alması amaçlanmıştır.⁵³ Berlin İdare Mahkemesi davayı, dava yetkisinin bulunmaması dolayısıyla kabul edilemez olarak görerek reddetmiştir.⁵⁴ Gerekçede ise, Aksiyon Programı'nın politik bir niyet açıklamasından ibaret ve dışsal etkilerden yoksun olduğu; koruma normu teorisi anlamında, şikayetçilerin sübjektif kamusal haklarının türeyebildiği bir koruma normunun bulunmadığı ileri sürülmüştür.⁵⁵ Mahkeme ayrıca, devletin temel haklara yönelik iklimi koruma ödevi bağlamında muhtemel bir ihlalini de gerçekleşmiş olarak görmemiştir. Çünkü davacılar açık bir biçimde devletin, “iklimi koruma konusunda anayasal bağlamda belirlenen asgari ölçünün altında kalmış olduğunu”, yeterli olarak ortaya koyamamış-

RECIEL 28 (2019), 152 ff.; *Schomerus*, JEEPL 17 (2020),322 ff.; *Stürmlinger* EurUP 2020, 169 ff.; *Wegener* ZUR 2019, 3 ff. Bunun için bkz. Den Haag, Urt. v. 24. 6. 2015 – Rs. C/09/456689/ HA ZA 13–1396, ECLI:NL: RBDHA:2015:7145 (Lahey Temyiz Mahkemesi tarafından onaylanmıştır: Urt. v. 9. 10. 2018 – Rs. 200.178.245/01, ECLI:NL: GHDHA:2018:2591); bunun için *Voland* NVwZ 2019, 114 ff.

⁵¹ Bunun hakkında bkz. *Bickenbach* JZ 2020, 168 ff. (176 f.); *Stürmlinger* EurUP 2020, 169 (174 ff.). Koruma ödevinin ihlaline karşı anayasa şikayetlerindeki hukuki problemlerin temelleri, Möstl DÖV 1998, 1029 ff.

⁵² Çevre, Doğanın Korunması, Nükleer Güvenlik ve Tüketicinin Korunması Federal Bakanlığı (Hrsg.), İklimin Korunması Aksiyon Programı – Almanya İklim Amaçları 2020, https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Aktionsprogramm_Klimaschutz/aktionsprogramm_klima_schutz_2020_broschuere_bf.pdf.

⁵³ VG Berlin Urt. v. 31. 10. 2019 – VG 10 K 412.18, ZUR 2020, 160; Ayrıca *Buser* NVwZ 2020, 1253 ff.; *Oexle/Lammers* NVwZ 2020, 1723 ff.; *Schomerus* ZUR 2020, 167 ff.

⁵⁴ VG Berlin ZUR 2020, 160 Rn. 40 ff.

⁵⁵ VG Berlin ZUR 2020, 160 Rn. 51 ff.; çevresel ihlal yaratan projelere karşı davalarda genel olarak § 42 Abs. 2 VwGO'nin değerlendirilmesi için: *Rehbinder/Schink/Groß*, Grundzüge des Umweltrechts, 5. Aufl., 2018, Kap. 4 Rn. 10, 36 ff.

lardır.⁵⁶ Bundan dolayı mahkeme, esas hakkında bir karar vermemiştir. Davacılar da Berlin – Brandenburg Üst İdare Mahkemesi'ne istinaf başvurusundan vazgeçmişlerdir.

2. Federal Anayasa Mahkemesinde Görülmekte Olan Anayasa Şikayetleri

Almanya'nın iklimin korunmasına yönelik daha fazla önlem alması için bir hüküm tesis edilmesi amacıyla Federal Anayasa Mahkemesi'ne dört tane anayasa şikayeti yapılmıştır.⁵⁷ Anayasa şikayetleri içerisinde en güncel olan, Fridays for Future aktivisti Lisa Neubauer ve 10 genç ve genç yetişkinin Greenpeace ve Germanwatch'un desteğiyle yaptıkları başvurudur. Bu başvuruda, Federal İklim Koruma Kanunu'nda (KSG)⁵⁸ düzenlenen 2050 yılına kadar karbondioksit emisyonunun nötralizasyonu (m. 1, c. 3) ve 2030 yılına kadar 1990 yılındaki seviyeye kıyasla %55 oranında azaltılması (m. 3/1) amaçlarının; temel hakların korunması ve uluslararası alanda akdedilen düzenlemelerdeki iklimin korunması amaçlarına ulaşılmada yetersiz olduğu iddia edilmiştir.

II. İklim Konusunda Anayasa Şikayetlerinin Başarı Şansı

Çalışmanın devamında, bu anayasa şikayetleri her yönüyle tam bir değerlendirme yapılmaksızın daha yakından araştırılacaktır.

1. Kabul edilebilirlik

Herkes, temel haklarının ya da temel hak düzeyindeki haklarının kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla anayasa şikayetinde bulunabilir. (Anayasa m. 93/1, N. 4a, Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu m. 90/1)

⁵⁶ VG Berlin ZUR 2020, 160 Rn. 63.

⁵⁷ Kasım 2018'te Almanya Çevre ve Doğa Koruma Birliği, Almanya Güneş Enerjisi – Teşvik Derneği ve çok sayıda bireysel şikayetçiden oluşan, Göppel vd. (Az. 1 BvR 2656/18) başvurusu yapılmıştır. Ocak 2020'de Alman Çevre Yardımı'nın desteğiyle başkaca 2 şikayet daha yapılmıştır. Bu şikayetlerden birini Bangladeş ve Nepal'de yaşayan 15 şikayetçinin yaptığı başvuru oluştururken (Yi Yi Perue u.a., Az 1BvR 78/20); diğeri Almanya'da yaşayan 10 çocuk ve gencin yaptığı başvurudur. (Steinmetz u. a., Az. 1 BvR 96/20, https://www.duh.de/fileadmin/user_upload/download/Pressemitteilungen/Umweltpolitik/Klimaschutz/Verfassungsbeschwerde_Klimaklage_Linus_Steinmetz_et_al_final_geschwärt-Anhang_01.pdf) En güncel anayasa şikayeti olan Neubauer vd. (Az. 1 BvR 288/20) ise Şubat 2020'de yapılmıştır. https://www.germanwatch.org/sites/germanwatch.org/files/Klimaklage2020-Verfassungsbeschwerde_online.pdf.

⁵⁸ Bkz. Yukarda dipnot 2.

Şikayet yetkisi, Anayasa m. 19/3 uyarınca, potansiyel temel hak sahipleri olarak tüm gerçek kişiler ve yurt içinde faaliyet gösteren özel hukuk tüzel kişilerine aittir.

a) Şikayet Konusu Olarak Kanun Koyucunun İhmali

Bir anayasa şikayetinin konusunu, kamu gücünün ihmali de dahil olmak üzere, hukuki açıdan önemli olan; yürütme, yargı ve yasama tarafından alınan her türlü kamusal tedbir oluşturabilir (Bkz. Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu m. 92, 95/1 c. 1).⁵⁹ İklimin korunmasına ilişkin davalarda şikayet konusu olarak, yasa koyucunun gerekli önlemleri alması bağlamında hem sürekli, “gerçek” bir ihmali hem de şimdiye kadar tesis edilen kanunların⁶⁰ yetersizliği dolayısıyla “gerçek olmayan” ihmali dikkate alınmaktadır.⁶¹ Federal Anayasa Mahkemesi’ne göre, kanun koyucunun gerçek bir ihmali ancak istisnai hallerde; eğer kanun koyucunun ödevinin “içerik ve kapsamının önemli ölçüde sınırlandırıldığı” anayasada açıkça vurgulandıysa, bir şikayet konusu olabilir.⁶² Eğer bu eyleme geçme ve koruma ödevi doğrudan temel haklara ilişkin düzenlemenin lafzından değil; ancak anayasanın yorumlanmasından türediyse, kanun koyucunun geniş değerlendirme marjı dolayısıyla mahkeme bu şartın varlığını kuşkulu olarak görmektedir.⁶³ Ancak bu tartışma burada kalabilir; çünkü her durumda yetersiz olmakla eleştirilen İklim Koruma Kanunu’nun gerçek olmayan ihmal olduğu tartışmasız olup anayasa şikayetine konu edilmeye elverişlidir.⁶⁴

b) Şikayet Yetkisi

Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu m. 90/1 bağlamında şikayet yetkisi, iklimin korunmasına ilişkin Anayasa Mahkemesine yapılan şikayetlerin

⁵⁹ Yerleşik İçtihat bkz. BVerfGE 129, 124 (176) – EFS.

⁶⁰ Somut olarak özellikle KSG § 3 Abs. 1, § 4 Abs. 1, EK 1 ve 2, § 4 Abs. 3, 5 ve 6, § 8 ve § 9’te düzenlenen sera gazı emisyonu azaltımına ilişkin amaçlar.

⁶¹ Kavramsal olarak gerçek ve gerçek olmayan ihmal konusunda, Maunz/Schmidt-Bleibtreu/Klein/Bethge/Bethge BVerfGG, § 90 Rn. 219 ff. (Stand: Februar 2018); *Mösl* DÖV 1998, 1029 (1030 f.).

⁶² BVerfGE 6, 257 (264) – Kısmen kanun koyucunun ihmali; 56, 54 (70 f.) – Uçak gürültüsü.

⁶³ Bkz. BVerfGE 56, 54 (70 f.) – Uçak gürültüsü. Başka yönde bu gerekçelendirme probleminin kategorizasyonu: Maunz/Dürig/Walter, GG, Art. 93 GG Rn. 345 (Stand: August 2018); Ayrıca *Mösl* DÖV 1998, 1029 (1031).

⁶⁴ ÇN: Yazar söz konusu durumda, yasa koyucunun İklim Koruma Kanunu ile yasal düzenleme yapma ödevini yerine getirdiğini; ancak bu düzenlemenin yeterliliğinin sorgulanmakta olduğunu belirterek, bu durumun *gerçek olmayan ihmal* olduğunu ifade etmektedir.

kabul edilebilirliği konusunda büyük bir engel teşkil etmektedir. Temel hakları koruma ödevinin ihlaline yönelik başvurularda şikayet sahibi; devletin, iklimin korunması konusunda anayasal bağlamda asgari düzeyin altında kaldığı, özellikle koruma amacına ulaşmak için gerekli olan önlemleri ya hiç almadığı ya da bugüne kadar alınan önlemlerin açık bir şekilde, bütünüyle elverişsiz veya tamamen yetersiz olarak temel hak ihlaline yol açma ihtimalini sebepleriyle birlikte ileri sürmek zorundadır. Buna ek olarak spesifik yasal önlemler talep ediliyorsa, (örneğin emisyon azaltımına yönelik hedeflerin somut bir biçimde ağırlaştırılması gibi) koruma ödevinin sadece bu önlemlerin alınması yoluyla gerçekleştirilebileceğinin⁶⁵; kanun koyucunun aldığı diğer bütün önlemlerin makul olmadığını ortaya konulması gerekmektedir ki, pratikte bu engeli aşmak neredeyse mümkün değildir.

aa) İlgili Temel Haklar

Etkileri artarak devam eden iklim değişikliğinin sonuçlarıyla ilgili devletin koruma ödevine yol açan temel hak ve özgürlükler bağlamında; Anayasa m. 1/1 c. 1 ile bağlantılı olarak m. 2/2 c. 2, m. 14/1 ve daha ziyade ikincil konumda olan m. 12/1 dikkate alınmaktadır. İklim değişikliğinden kaynaklı sıcak hava dalgaları gibi ekstrem hava olaylarının insan yaşamı ve sağlığı üzerinde yarattığı tehlike; seller ve orman yangınlarının arazi kullanımında zarara - kayba yol açması, özellikle tarım sektöründeki girişimcilerin kuraklık dönemleri nedeniyle hasatlarında meydana gelen kayıplar sonucunda dezavantajlı bir duruma düşebilmeleri de, bu bağlamda en baştan dışarıda bırakılabilir görünmemektedir.⁶⁶

Neubauer vd.'nin yaptığı anayasa şikayetinde ayrıca, Anayasa m. 1/1 ve m. 20a'dan doğan insan onuruna yaraşır bir gelecek hakkının ihlal edildiği ileri sürülmüştür. İnsan onuruna yaraşır olmanın sonucu olarak gelecek kuşakların varlıksal şartlarının korunması gerekmektedir. Aksi halde kişisel gelişimlerinin temelleri zarar görecektir.⁶⁷ Federal Anayasa Mahkemesi'nin bu argümanı kabul edip etmeyeceği kuşkuludur. Gerçi insan onuruna yaraşır bir hayat sadece sosyal değil (Anayasa m. 1/1 ile bağlantılı olarak m. 20/1, m. 28/1 c. 1)⁶⁸; aynı zamanda asgari ekolojik varlıksal asgarinin bulunmasını

⁶⁵ Bkz. BVerfGE 77, 170 (215) – C-Waffen; BVerfG (K) NVwZ 2011, 991 (994) – Uçak Gürültüsünden Korunma Hakkında Kanun.

⁶⁶ Bkz. *Buser* DVBl. 2020, 1389 (1390 f.) m. Fn. 21 f.

⁶⁷ *Neubauer vd. Şikayet Başvurusu*, (o. Fn. 53), S. 94 f., 113 ff.

⁶⁸ BVerfGE 40, 121 (133) – Yetim aylığı II; *Dreier/Dreier* GG, Bd. I, 3. Aufl., 2013, Art. 1 Rn. 155.

da şart koşmaktadır (Anayasa m.1/1 ile bağlantılı olarak m. 20a).⁶⁹ Ancak ekolojik bir varlıksal asgariden doğan temel hakkın; devletin iklimin korunmasına yönelik kurallar tesis ederken somut bir şekilde davranmasına neden olabileceğinin⁷⁰ belirlenemez olması dolayısıyla Federal Anayasa Mahkemesi'nin bu görüşü takip edip etmeyeceği de belirsizdir. Aynı zamanda bu durumda, böyle bir temel hakkın gelecek jenerasyonlar veya gelecekte yaşayan bireyleri kapsayıp kapsamayacağı bağlamında koruma ödevinin zamansal boyutu da söz konusu olur ki; Federal Anayasa Mahkemesi, Anayasa m. 2/2 c. 1 çerçevesinde çoğunlukla bunu reddetmektedir.⁷¹ Bu yaklaşım haklı nedenlerle elbette başka türlü de, yani şikayetçilerin ileri sürdüğü anlamda da görülebilir.⁷² Federal Anayasa Mahkemesi'nin sosyal varlıksal asgari temel hak konusunda geliştirdiği içtihadı ile kanıtlandığı⁷³ üzere ekolojik varlığın asgarisi üzerindeki temel hakkın, yeterli bir biçimde ve olgusal olarak somutlaştırılması mümkündür. Eğer insan onuruna yakışır bir hayatı koru-

⁶⁹ Kavramı belirleyen *Rupp* JZ 1971, 401 (402); *Scholz* JuS 1976, 232 (234); böyle bir temel hak lehine görüş için bkz. *Bruch* *Umweltpflichtigkeit grundrechtlicher Schutzbereiche*, 2012, S. 180 f.; *Buser* DVBl. 2020, 1389 (1391); *Calliess* (o. Fn. 18), S. 300; *ders.* ZUR 2019, 385 f.; *Gärditz* (o. Fn. 14), Rn. 78; *Kloepfer* (o. Fn. 7), Art. 20a Rn. 35; *ders.* (o. Fn. 6), S. 22, 27 ff.; *Murswiek/Rixen* (o. Fn. 11), Art. 2 Rn. 227; *Waechter* NuR 1996, 321 (321); buna karşık reddeden görüş için bkz. *Schlacke* (o. Fn. 13), § 4 Rn. 26; *Voßkuhle* NVwZ 2013, 1 (6); krit. *Heselhaus* (o. Fn. 18), Kap. 1 Rn. 105. İnsan onuru ve iklimin korunması arasında ilişki için ayrıca bkz. *Frenz* UPR 2020, 1 ff.

⁷⁰ Bkz. *Voßkuhle* NVwZ 2013, 1 (6).

⁷¹ BVerfG (K) NVwZ 2010, 114 (118 f.) – Schacht Konrad. Ayrıca bkz. *Gärditz* (o. Fn. 14), Rn. 80; *Steinberg* NJW 1996, 1985 (1987); Gelecek kuşakların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi yoluyla korunması hakkında bkz. *Hänni* EuGRZ 2019, 1 (19).

⁷² Temel hakların gelecek kuşaklara kadar genişlediği yolunda görüş için; Kleiber *Der grundrechtliche Schutz künftiger Generationen*, 2014. Temel hakların gelecek kuşaklara kadar değil; ancak gelecekte yaşayan bireylere kadar genişlediği yolunda görüş için bkz. *Kahl* EurUP 2016, 300 ff. Ayrıca tamamı için bkz. *Hofmann* *Rechtsfragen der atomaren Entsorgung*, 1981, S. 258 ff.; *Murswiek/Rixen* (o. Fn. 11), Art. 2 Rn. 202. Gelecekteki bir yaşamın, Anayasa m. 2/2 c. 1 bağlamında kapsamlı koruma yükümlülüğü ile açık bir biçimde gelecek jenerasyonların korunması ve bununla birlikte devlete ekolojik anlamda uzun vadeli sorumluluk yükleyen 20a maddesi ışığında sistematik yorumlanması yönünde görüş için bkz. *Kloepfer* *Umweltrecht* (o. Fn. 7), § 3 Rn. 37 f.

⁷³ Bkz. en son; Mahkemenin Anayasa m. 1/1 ile bağlantılı olarak 20/1'den "çıkarttığı" kanun koyucuya kapsamlı direktifler getiren karar için; BVerfGE 125, 175 Rn. 117 ff. – Hartz IV. Buna karşılık hala çekinik bir maddi denetim ve bunun yerine öncelikle usulü denetim yaptığı karar için bkz. BVerfG NJW 2010, 505 Rn. 143 ff. – SGB II'ye göre, asgari sosyal sigorta seviyesi; Buna ek olarak çevre hukuku için bkz. *Kloepfer* *Umweltrecht* (o. Fn. 7), § 3 Rn. 77 ff.

mak; bilimsel bağlamda (burada iklim bilimleri)⁷⁴ somut ağırlık eşiklerine (güvenlik mesafeleri dahil) işaret edilerek, vazgeçilmez ekolojik - insancıl bir çekirdek alanla (örn. Ozon tabakası, temiz hava, iklimin korunması vd.) sınırlandırılırsa “*ucu bucağı olmayan*” sonuçlara yol açmaz.⁷⁵ Bununla birlikte, Anayasa m. 20a’da düzenlenen ihtiyat, sürdürülebilirlik ve entegrasyon ilkeleri ile birlikte Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Anlaşma m. 191/2 alt fıkra 1 c. 2 ve 11 ile, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı⁷⁶ m. 37’ye bağlanabilen gezegensel sınırlar (ekolojik eşikler) doktrini de büyük öneme sahiptir.⁷⁷

bb) İlgili Olma

Şikayet hakkı, sadece kişisel, güncel ve doğrudan ilgili olanlara tanınmıştır.⁷⁸ İklimin korunması davalarında koruma ödevinin ihlal edilmesi bağlamında, başvurunun kişisel ilgisi açısından bir problem yokken; güncel ve doğrudan ilgi daha karmaşık bir biçimde bulunmaktadır.

(1) Güncellik

Şikayetçi müdahale teşkil eden önleme, daha önce maruz kalmış veya halihazırda maruz kalıyorsa güncel bir biçimde ilgilidir. Gelecekte gerçekleş-

⁷⁴ Çevre -özellikle iklim- konusunda bilimsel bilgilerin ispat ve somutlaştırma açısından anlamı konusunda bkz. *Buser DVBl.* 2020, 1389 (1394 f.). Buna, bilimin eksik demokratik meşruluğu argümanı da karşı duramaz. Böyle ama, ikna edici değil - *Voland NVwZ* 2019, 114 (119).

⁷⁵ *Buser DVBl.* 2020, 1389 (1391 f., 1394 f.).

⁷⁶ ÇN: ABTHŞ olarak kısaltılarak anılacaktır.

⁷⁷ Bkz. *Buser DVBl.* 2020, 1389 (1391 f.); *Calliess ZUR* 2019, 385 ff. “Gezegensel sınırlar, çevre üzerinde ağır ve geri dönüşü mümkün olmayan zararların meydana geldiği ve en son insanlara sirayet eden devrilme noktalarını ifade etmektedir.” *Buser age.*, 1392. Gezegensel sınırların “mutlak bariyerler” olarak görülmesi hakkında *Bundesregierung Nachhaltigkeitsstrategie* 2016; *SRU Demokratisch Regieren in ökologischen Grenzen – Zur Legitimation der Umweltpolitik, Sondergutachten*, Juni 2019, S. 74 ff.; *Steffens/Habekuß Über Leben* 4. Aufl., 2020, S. 77 f.; Bu konuda temel olarak, *Rockström/Steffen Nature* 461 (7263); *Steffen u. a. Science*, 13. 2. 2015, 347 (6223); Devrilme noktalarının (ör. Grönland’daki buzulların erimesi) koruma ödevinin ihlali çerçevesinde anlamı hakkında bkz. *Meyer NJW* 2020, 894 (897 f.). İhtiyat, sürdürülebilirlik ve entegrasyon prensiplerinin çevresel konularda kanun koyucu açısından emredici olduğu konusunda bkz. *Eifert* (o. Fn. 28), Kap. 5 Rn. 48 ff. (57 ff., 63 f.), 66 f., 68 ff.; ayrıca bkz. *Mathis Nachhaltige Entwicklung und Generationengerechtigkeit*, 2017, S. 227 ff.

⁷⁸ BVerfGE 109, 279 (305) – Büyük çapta telefonla dinlemesi yapılması; 115, 118 (137) – Hava Güvenliği Kanunu; Jarass/Pieroth/Kment GG, 16. Aufl., 2020, Art. 93 GG Rn. 22 ff.

şecek salt “olası” bir ilgi, kural olarak yeterli değildir.⁷⁹ İklimin korunması davalarında şikayetçiler çoğunlukla halihazırda gerçekleşmiş bir temel hak ihlalden dolayı suçlamada bulunmayıp; daha ziyade devletin eylem yükümlülüğünü ileri sürerek gelecekteki bir temel hak ihlalini bertaraf etmeyi amaçlarlar. Eğer şikayetçinin ilgisinin bulunup bulunmadığı veya ne surette bulunduğu şimdiden açık bir biçimde görülebiliyorsa, gelecekte gerçekleşecek ihlaller de güncel bir ilgiye neden olabilir.⁸⁰ Ancak bu iklim değişikliğinin sonuçları bakımından söz konusu değildir. Çünkü çok sayıda olası nedensel süreç nedeniyle zararın ne tam tamına zamanını ne de yerini önceden tahmin etmek mümkündür.⁸¹ Ancak bazı şartlar altında salt var olan riskler de devletin koruma ödevine neden olabildiği için, ciddi tehlike halleri yeterli olabildiği ölçüde detayların önceden açıkça ortaya konulması zorunlu olmaksızın, ilgi bağlamında güncellik şartı tadil edilebilir.⁸² İklim değişikliğine dayalı aşırı hava olayları, insanların büyük çoğunluğunun yaşamı ve sağlığı açısından büyük bir risk potansiyeli taşımaktadır ve ayrıca yükselen deniz seviyesi nedeniyle kıyı bölgelerinde pek çok kişinin mülkü de ciddi bir tehdit altındadır. Bundan dolayı Anayasa m. 2/2 c. 1, m. 14/1 ve gerektiğinde m. 12/1 (m. 1/1 c. 2 ile bağlantılı olarak) ve de m. 20a ile bağlantılı olarak m. 1/1 göz önünde bulundurulurken, güncel bir ilgiye temel oluşturan ve bir koruma ödevine neden olan, ciddi tehlikenin varlığı sonucuna varılabilir. Bu sonuca aynı zamanda ihtiyat prensibi göz önüne alınarak; gelecekteki temel hak ihlallerinin bertaraf edilmesi veya sınırlandırılması için sera gazı emisyonlarının azaltılmasının ancak acil önlemler alınarak mümkün olmasıyla da ulaşılabilir. Aksi takdirde, gezegensel eşiklerin veya devrilme noktalarının aşılmasıyla geri dönüşü mümkün olmayan sonuçlar doğabilir.⁸³ Eğer önce küresel ısınma sonucunda temel hak ihlallerinin somut bir biçimde ortaya çıkması beklenmek zorunda kalınırsa, iklimin korunması davalarında etkili bir hukuki koruma da (Anayasa m. 19/4 c. 1, ABTHŞ m. 47) mümkün olmayacaktır.⁸⁴ O halde sonuç olarak, güncel bir ilgi kabul edilebilir.

⁷⁹ Bkz. BVerfGE 60, 360 (371) – Katkısız Sağlık Sigortası, 72, 1 (5) – Yaş sınırları; Walter (o. Fn. 59), Art. 93 Rn. 353.

⁸⁰ Bkz. BVerfGE 74, 297 (320) – Radyo, 110, 141 (151 f.) – Dövüş köpekleri.

⁸¹ *Groß NVwZ* 2020, 337 (340); *Meyer NJW* 2020, 894 (896).

⁸² *Mörtl DÖV* 1998, 1029 (1033); aynı yönde *Stürmlinger EurUP* 2020, 169 (179); aynı yönde *Stürmlinger EurUP* 2020, 169 (179), “bireyselleşebilirlik” bakımından aynı yönde *Meyer NJW* 2020, 894 (899 f.).

⁸³ Steinmetz vd. Şikayet Başvurusu (dipnot 53) S. 56f.; aynı yönde Neubauer vd. Şikayet Başvurusu (dipnot 53) S. 100. Genel olarak ihtiyat prensibi ışığında koruma ödevi doktrinin yorumlanması için bkz. *Mager* (o. Fn. 11), Rn. 199.

⁸⁴ *Stürmlinger EurUP* 2020, 169 (179).

(2) Doğrudanlık

Kanuna karşı şikayetlerde doğrudan ilgi, eğer şikayetçinin ileri sürdüğü temel hak ihlali kanun gücünde icrai bir eylem olmaksızın meydana geliyorsa, varolmaktadır.⁸⁵ Ancak bu kriter yapısal olarak sadece devlete karşı korunma hallerine uygun olup kanun koyucunun ihmalinin şikayet konusu edildiği koruma ödevi hallerine uymamaktadır. Federal Anayasa Mahkemesi'nin 2018 yılında, nükleer silahların konuşlandırılmasına ilişkin olarak verdiği incelemenin reddi kararında, ilginin toplumun genelinden yeterli ölçüde sınırlanabilir olmamasından dolayı kişiselleştirilebilirliğin eksikliği nedeniyle, doğrudan ilginin bulunmadığına hükmetmiştir.⁸⁶ Aynı şekilde iklim değişikliğinden doğan tehlike de, sadece bireysel olarak şikayetçiyi değil; tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Bu nedenle iklimin korunmasına ilişkin anayasa şikayetlerinde benzer bir tehlike görülebilir. Ancak doğrusu “salt, insanların büyük bir kısmının iklim değişikliğinin etkilerine maruz kalacak olmaları” doğrudan veya daha ziyade bireysel bir ilgiyi kural olarak dışlamamaktadır.⁸⁷ Federal Anayasa Mahkemesi'nin bahsi geçen kararı, koruma ödevi hallerinde doğrudan ilgi için genel geçer bir önerme olarak anlaşılabilir. Daha ziyade kişisel risk ile yaşamsal genel risk (kolektif risk) arasında somut olaya özel sınırlama olarak anlaşılabilir.⁸⁸ İklim değişikliği, yaratacağı ciddi tehlike sebebiyle yaşamsal genel risk olarak sınıflandırılmadığından; burada somut davada başvuru bireysel tehlike eşliğinin aşılmış olmadığı önemlidir; ki örneğin özellikle deniz seviyesinin yükselme tehlikesinin bulunduğu bölgelerde böyle bir durum söz konusu olabilir. Daha başka bir biçimde genelden sınırlanabilirlik talep edilemez.⁸⁹ Bu nedenle sonuç olarak doğrudan ilgi kabul edilebilir.

cc) Ara Sonuç

Federal Anayasa Mahkemesi, geçmişte şikayet yetkisi çerçevesinde ilgiyi ya sadece çok kısa bir biçimde kabul etme ya da tamamen değinmesizin bırakma ve bunun yerine doğrudan başarı şansı bulunmaması nedeniyle

⁸⁵ BVerfGE 126, 112 (133) – Sachsen Kurtarma Hizmeti; 125, 39 (75 f.) – Advent Pazarları Berlin, ayrıca Walter (o. Fn. 59), Art. 93 GG Rn. 357.

⁸⁶ BVerfG (K) NVwZ 2018, 1224 Rn. 47 – Nükleer silahların konuşlandırılması.

⁸⁷ VG Berlin ZUR 2020, 160 Rn. 68 - aynı yönde BVerwGE 131, 129 (139 Rn. 23) – Brunsbüttel, Onaylayan görüşte, Meyer NJW 2020, 894 (899) – bireysel ilginin denetimi bağlamında bkz. Möstl DÖV 1998, 1029 (1033).

⁸⁸ Meyer NJW 2020, 894 (899), Onaylayan görüşte, Stürmlinger EurUP 2020, 169 (180).

⁸⁹ Meyer NJW 2020, 894 (896, 899); Stürmlinger EurUP 2020, 169 (180); ayrıca Groß NVwZ 2020, 337 (340).

incelemeyi reddetme eğilimindeyken⁹⁰; son zamanlarda ileri sürülen taleplerin gerektirdiği ölçüde bu konuya yönelik sebep açıklamalarını daha ciddi bir biçimde gerçekleştirmektedir.⁹¹ Sonuç olarak iklimin korunmasına yönelik anayasa şikayetlerinde şikayet yetkisi bir bütün olarak basitçe sınıflandırılmaz. Aynı zamanda somut davada bu kabul edilebilirlik engeli ciddiyetle ele alınabilir ve bütünüyle kabul edilebilir.

2. Gerekçeli Olma

İklimin korunmasına yönelik anayasa şikayetleri, eğer devlet şikayet edene karşı koruma ödevini gerçekten ihlal ederse, bir gerekçeye dayanmış olmaktadır.

a) Koruma Ödevi Durumu

Bir temel hak ihlalinin kabul edilebilmesi için her şeyden önce, bir koruma ödevi durumunun bulunmasına ihtiyaç vardır. Şikayet yetkisine yönelik açıklamalarda ifade edildiği üzere, seller veya sıcaklık dalgaları gibi gerçekleşme olasılığı yeterince yüksek olan iklim değişikliğinden kaynaklı tehlikeler, insanların büyük bir kısmı için ciddi bir zarar potansiyelini işaret etmektedir.⁹² Bundan dolayı iklim değişikliği, tehdit altında olan temel hak ihlalinin yoğunluğu ve gerçekleşme olasılığı sebebiyle, özellikle Anayasa m. 2/2 c. 2, m. 14/1, gerektiğinde m. 12/1 (her biri için m. 1/1 c. 1 ile bağlantılı olarak) ve m. 20a ile bağlantılı olarak m. 1/1 göz önünde bulundurulduğunda, devletin uygun bir eylem yükümlülüğü sonucunu doğuran koruma ödevine yol açmaktadır.

b) Koruma Ödevinin Yeterince Somut Bir Biçimde İhlali, Özellikle Nedensellik

Alman Kanun Koyucunun koruma ödevini yeterince somut bir biçimde ihlal edip etmediğinin tespiti için, açık hata düsturu ve olumsuz aşırılık yasasının oranları bağlamında bir değerlendirme yapılmalıdır. Sektöre özel somut azaltım hedeflerini içeren⁹³ Federal İklimin Korunması Kanunu⁹⁴

⁹⁰ BVerfGE 56, 54 (70) – Uçak gürültüsü; BVerfG (K) NJW 1998, 3264 (3265) – Ormana verilen zararlar.

⁹¹ Bkz. BVerfG (K) NVwZ 2009, 171 (175 f.) – Grafenrheinfeld; NVwZ 2010, 702 (704 ff.) – CERN; NVwZ 2011, 991 (991, 994) – Uçak gürültüsünden Koruma Kanunu. Ek olarak Kahl JZ 2012, 667 (669 f.).

⁹² Bir hassasiyet analizi için bkz: *Bundesregierung Zweiter Fortschrittsbericht zur Deutschen Anpassungsstrategie an den Klimawandel*, 2020, S. 15 ff. (20).

⁹³ Özellikle azaltım hedefleri yönünden Kanun'un içeriğine yakın görüş için bkz. *Albrecht NuR* 2020, 370 (374 ff.); *Saurer NuR* 2020, 433 (435 ff.); *Kment NVwZ* 2020, 1537

(bkz. Kanun ek 1 ve ek 2 ile bağlantılı olarak m. 3/1, m. 4/1) karşısında bir koruma yoksunluğunun varlığı reddedilebilir. Bunun sonucunda sadece, olumsuz aşırılık yasağını ihlal eden açıkça koruma eksikliği dikkate alınmaktadır.

Bunun için başvuru için temel haklarını iklimin değişikliği sonucu oluşan zararlardan korumak için alınan önlemlerin, açıkça elverişsiz veya yetersiz olması gerekmektedir. Bu önlemler, özensiz olgusal araştırmaya ve makul olmayan bir değerlendirmeye dayanmak, orantısız olmak veya pratik bir etki beklentisi yaratmamak zorundadır. Küresel ısınmanın 1,5°C ile sınırlandırılmasında Almanya'nın azaltım katkısının; temel haklar bağlamında zorunlu bir asgari koruma seviyesi (alt ölçü) olarak geçerli olup olmayacağı henüz açıklığa kavuşturulmamıştır.⁹⁵ Ancak kanun koyucunun İKK'da Paris Anlaşması'ndaki 1,5°C'ye açıkça atıfta bulunmuş olması ve mevcut iklim bilimi uzlaşısına⁹⁶ göre bu amaca (1,5°C) riayet edilip, olası devrilme noktalarına (gezegensel eşikler) gereken güvenlik mesafesinin hesaba katılarak iklim değişikliğinin bu ciddi ve son derece olası etkilerinin minimize edilebilmesinin, insanların⁹⁷ yüksek (Anayasa m. 2/2 c. 1, m. 14/1) ve en yüksek (Anayasa m. 20a ile bağlantılı olarak m. 1/1 bağl. ekolojik varlıksal asgari) hukuki değerleri yönünden⁹⁸ taşıdığı önem, bu türden bir yükümlülüğü desteklemektedir.

Bu durumun arkasında ne İKK m. 1 c. 3 uyarınca yükselen sıcaklıkların sınırlandırılması hedefi ne de İKK m. 3/1 uyarınca emisyon azaltım hedeflerinin açıkça yetersiz olması bulunmaktadır. Çünkü bu hedefler iklim bilimine *state of art*⁹⁹ olarak uyumludurlar.¹⁰⁰ Yine de Almanya, eğer Paris Anlaşmasına göre azaltım yükümlülüklerini yerine getirmek istiyorsa, güncel çevre bilimi verilerine göre 2020'den itibaren 2050 yılına kadar sadece 6,7

(1540 ff.). Karşılaştırmalı perspektifler için (Federe Devlet İklimin Korunması Kanunları dahil olarak) bkz. *Kohlrausch* ZUR 2020, 262 ff. Ve yabancı iklimin korunması kanunları dahil olarak bkz. *Duwel/Stockhaus* Klimaschutzgesetze in Europa, Kurzstudie des Ecologic Institute im Auftrag des WWF Deutschland.

⁹⁴ Çalışmada bundan sonra İKK olarak kısaltılmış hali kullanılacaktır.

⁹⁵ Temel haklar bağlamında gerekli olan asgari bir azaltım yükümlülüğünün araştırılması için bkz. *Stürmlinger* EurUP 2020, 169 (181 ff.).

⁹⁶ IPCC (o. Fn. 1), S. 7 ff.

⁹⁷ Aynı yönde *Buser* DVBl. 2020, 1389 (1394: Somut tehlikelerin, farklı iklim senaryoları bakımından gerçekleşme olasılığının hesaba katılması).

⁹⁸ Bkz. *Buser* DVBl. 2020, 1389, (1395).

⁹⁹ ÇN: Kavram eserde bu şekilde kullanılmıştır. Bağlamı sebebiyle bilimde en gelişmiş yöntemleri ifade etmektedir.

¹⁰⁰ Bkz. IPCC (o. Fn. 1), S. 7 ff., 12.

Gt CO2 emisyon bütçesine sahiptir. Bu oran İKK'da tespit edilen azaltım amaçları ve ekonomik sektörlere dağılımı ile birlikte 2038'de tüketilecek; 2050'ye kadar iki katı oranında aşılacaktır.¹⁰¹ Salt planlanan azaltım hedeflerine ulaşmak bakımından yeterli şekilde güvenceli olarak görülmeyen bu zayıf düzenlemeler bile, İKK'yı yapısal bir zayıflığa yani eksikliğe yaklaştırmaktadır.¹⁰² Özellikle 1,5°C ve sera gazı nötralizasyonundaki uzun dönem amaçları için İKK'daki yumuşak ve göreceli formülasyon ("möglichst 1,5°C" (...)) 2050 yılına kadar sera gazı nötralizasyonunu uzun vadeli hedef olarak *takip etmek*) değil; kesin ve sınırlandırılmamış bir yükümlülük gereklidir (Anayasal bağlamda yapılan vurgulamalar). Böylelikle İKK her durumda, kendisi için yapılan bir makullük denetiminde (olumsuz aşırılık yasağı doktrini) sıcaklık artışını 1,5°C'de gerçek anlamda ve etkili şekilde sınırlandırmak ve yükselen bir devinimle ilerleyen¹⁰³ iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini durdurmak için yetersiz olacaktır.

Eğer bu konu salt İKK ile sınırlandırılmayıp; Almanya'nın iklimin korunmasına ilişkin düzenlemeleri toplu şekilde ele alınır ve özellikle 8.8.2020¹⁰⁴ tarihli Kömür Kullanımının Bırakılması Kanunu ve Fosil Yakıt Emisyonu Ticareti Kanunu kapsayıcı bir biçimde bu hesaba dahil edilirse, muhtemelen farklı bir şekilde değerlendirilir. Aslında 2038 yılına kadar (en geç) gerçekleştirilmesi gereken Almanya'nın kömürü bırakması her halukarda 2030 yılı için öngörülen iklim koruması amaçlarına ulaşmak bakımından kesin bir pozitif katkı sağlayamamaktadır.¹⁰⁵ Aynı durum sera gazı

¹⁰¹ SRU Für eine entschlossene Umweltpolitik in Deutschland und Europa, Umweltgutachten 2020, Tz. 31 ff. (33, 36, 38).

¹⁰² İKK açısından mevcut olan zayıflıklar, alan darlığı sebebiyle bu makalede ele alınmamaktadır. Detaylardaki farklılıklar ile bu konuda bkz. *Kment* NVwZ 2020, 1537 (1539 f., 1543); *Saurer* NuR 2020, 433 (434); *Schlacke* EurUP 2020, 338 (339 ff., Fazit: 345); *Kohlrausch* ZUR 2020, 262 (271).

¹⁰³ Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) Raporu'na göre (FAZ Nr. 282 v. 3.12.2020, 2) 1,5°C sınırı, 2024 yılına kadar aşılabılır. Sera gazlarındaki artış, bu hızlı global sıcaklığın temel sebebidir. Bundan dolayı çevre bilimlerinde iklimin korunmasının yanında özellikle türlerin ölümüyle de ilişkili olan ekolojik krizin *müthiş hızlanmasından* (Great Acceleration) söz edilmektedir. Bkz. *Steffens/Habekuß* (o. Fn. 71), S. 45, 86, passim. Ekolojik krizdeki bu hızlanma, ekososyal dönüşümde radikal bir süratlenmeyi gerektirmektedir. *Steffens/Habekuß*, S. 176.

¹⁰⁴ BGB1. I S. 1818.

¹⁰⁵ Bkz. *DIW* Klimaschutz statt Kohleschmutz: Woran es beim Kohleausstieg hakt und was zu tun ist, 2020, S. I, 9 ff., https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.725608.de/diwkompakt_2020-148.pdf; Yalnızca emisjonsuz araçların satılması veya daha hızlı bir şekilde kömürün terk edilmesi için acil yasal düzenlemelerin gerekliliği hakkında bkz. *Franzius* EnWZ 2019, 435 (435), *Kment* NVwZ 2020, 1537 (1541).

emisyununun fiyatlandırılması ve emisyon ticaret sistemi dışındaki (Non ETS) alanlarda emisyon sertifikasının ilave olarak satılması şeklinde daha ziyade teorik opsiyon için de geçerlidir¹⁰⁶.¹⁰⁷ Her halukarda güçlü bir yargısal denetimin (makullük denetimi) gerekliliğinin temelini oluşturan tehlikenin ciddiyeti ve bunun gerçekleşme olasılığının yüksekliği göz önüne alınırsa, hem Almanya'nın azaltım hedeflerinin hem de bugüne kadar alınan önlemlerin bilimsel verilere uygun olmadığı ve koruma ödevinin ihlaline (koruma eksikliği) yol açtığı saptanabilir.¹⁰⁸

Bununla birlikte, temel haklar bağlamında bir koruma ödevi ihlalinin gerçekleşip gerçekleşmediği, ayrıca devletin ihmali konusundaki *nedensellik* meselesine de bağlıdır.¹⁰⁹ Bu noktada problemliler olarak görülen; iklim değişikliğinin çok sayıda devlet ve toplumun katkısıyla gerçekleşen, global bir olgu olmasıdır. Ancak kuşkusuz Alman Devleti'nin temel hakların tehlike altında bulunmasındaki sorumluluğu ve bununla bağlantılı olarak koruma ödevi ihlalinin varlığı bağlamında, sera gazı emisyonunun azaltılmasında bir ihmali olup olmadığı ispat edilebilir.¹¹⁰ Çünkü Almanya, dünya genelindeki sera gazlarının sadece %1,8'ini yaymıştır.¹¹¹ Bundan dolayı küresel ısınma

¹⁰⁶ Bkz. üstte dipnot 2. Emisyon Ticaret Sistemi Alanları, Almanya'da, Sera Gazı Emisyon Ticaret Kanunu (TEHG) olarak uygulamaya konulan Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Yönergesiyle düzenlenmiştir.

Avrupa Komisyonu Emisyon Ticaret Sisteminin tamamı için bkz. https://ec.europa.eu/clima/policies/ets_de; *Eifert* (üst. dipnot. 28), Kap. 5 Rn. 155 ff. (158 ff.).

¹⁰⁷ *Buser DVBl.* 2020, 1389 (1395 dipnot 90); *Kment NVwZ* 2020, 1537 (1539).

¹⁰⁸ Aynı yönde, *Klinger ZUR* 2020, 259 (259); *Buser DVBl.* 2020, 1389 (1394 f.); eleştiren görüş: *Franzius EnWZ* 2019, 435 (435, 440); *Ziehm ZUR* 2020, 129 (129 f.); *Kment NVwZ* 2020, 1537 (1541: "Her durumda acil ve radikal önlemler gereklidir" 1544: İKK bir ara etaptır.) a. A. BT-Drs. 19/14337, 1 f. *Buser'e* göre hem 2050 yılına kadar 1,5°C hedefine ulaşmak için Almanya'nın iklimin korunması hedefi hem de bugüne kadar alınan önlemler (bkz. İklim koruma Programı 2030 (alt dipnot 2)) 2030 yılına kadar sera gazı azaltım hedefine ulaşmak için yetersizdir. *Buser* bu görüşünü öncelikle bilim insanlarının görüşlerine ve hali hazırdaki iklimin korunmasına yönelik anayasa şikayetlerindeki gerekçelere dayandırmaktadır. (s. *Buser* aynı yerde, dipnot 85f., 88)

¹⁰⁹ Burada olduğu gibi nedensellik problemi olarak ele alan: *VG Berlin ZUR* 2020, 160, Rn. 69, *Cremer ZUR* 2019, 278 (281); (Gerçekleştirilebilirlik Sorunu – Ultra posse nemo obligatur): *Buser DVBl.* 2020, 1389 (1393), *Isensee/Kirchhof/Müller-Terpitz HStR*, Bd. VII, 3. Aufl., 2009, § 147 Rn. 79'e işaret edilerek.

¹¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı bağlamında nedensellik sorunu konusunda yakın görüş için bkz. *Groß NVwZ* 2020, 337 (339 f.), aynı yönde üst dipnot 4, Rn. 40ff. Devrilme noktaları konusunda: *Meyer NJW* 2020, 894 (898).

¹¹¹ *Avrupa Komisyonu Raporu*, Fossil CO₂ emissions of all world countries, 2020 Report, S. 10, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC121460/kjna30358enn.pdf>.

salt Almanya'nın aldığı önlemlerle durdurulamaz. Ancak aynı zamanda iklim değişikliğinin dünya genelindeki sera gazı emisyonlarının ve buna bağlı olarak tüm devletlerin katkısıyla gerçekleştiği de tartışmasız bir gerçektir. Eğer her devlet, küresel ısınma konusunda sadece kendisinin sorumluluğunun bulunmadığı ve bu nedenle sera gazı emisyonunun azaltımı ile yükümlü olmadığı argümanına dayanırsa, küresel sıcaklığın 1.5°C'de sınırlandırılması ve vatandaşların koruma talepleri fiilen boşa çıkacaktır. Bundan dolayı emisyon yayan herkesin, iklim değişikliğinin ortak sorumlusu olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.¹¹²

Bundan dolayı sonuç olarak koruma ödevinin yeterince somut bir biçimde ihlali bulunmaktadır.

c) Koruma Tedbirlerinin İçeriği ve Kapsamı

İklim değişikliğine karşı koruma tedbirlerinin içeriği ve kapsamı, kuvvetler ayrılığı ilkesi ve demokrasi prensibi ışığında tespit edilmelidir. Yasama organından farklı olarak, doğrudan demokratik meşruiyeti bulunmayan yargı organı, somut emisyon azaltım önlemleri emrederek, “yedek kanun koyucu” olmaya kalkışamaz.¹¹³ Almanya Federal Cumhuriyeti, bir parlamenter demokrasi olup bir “yargıç devleti” değildir. Bundan dolayı kanun koyucunun, iklim değişikliğine karşı mücadelede koruma yükümlülüğünü nasıl yerine getireceği konusunda çok geniş bir değerlendirme – takdir etme ve düzenleme alanı bulunmaktadır.¹¹⁴ Böylece – özellikle çeşitli şekillerde hayata geçirilebilen sera gazı emisyonlarının düşürülmesi ya da karbon yutakları yoluyla karbondioksitin biriktirilmesinin dahil olduğu - azaltım önlemlerinin yanı sıra; *adaptasyon tedbirleri*¹¹⁵ de (örn. sel ve afet koruma alanlarında) dikkate alınmaktadır. Esasen kanun koyucu koruma ödevinin yerine getirilmesi bakımından adaptasyon tedbirlerine yalnızca, emisyon azaltım önlemlerinde olduğu gibi, güncel bilimsel verileri esas alıp, karşılaştırılabilir şekilde verimliyse karar verebilir. Ancak ciddi anlamda zararlı

¹¹² Meyer NJW 2020, 894 (898). Ayrıca bkz. Hoge Raad, Urt. v. 20. 12. 2019 – Rs. 19/00135, ECLI:NL:HR:2019:2006, Rn. 5.7.6.; Rechtbank Den Haag, Urt. v. 24. 6. 2015 – Rs. C/09/456689/HA ZA 13–1396, ECLI:NL:RBDHA:2015:7145, Rn. 4.79, 4.90; Buser DVBl. 2020, 1389 (1393); Frank NVwZ-Extra 2016, 1 (6); Groß NVwZ 2020, 337 (340 f.).

¹¹³ Bu problemin karşılaştırmalı hukukta ele alınması için: Groß (o. Fn. 4), Rn. 52 ff.

¹¹⁴ VG Berlin ZUR 2020, 160 Rn. 72. Kapsamlı olarak: Bickenbach, Die Einschätzungsprärogative des Gesetzgebers, 2014.

¹¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için: Fischer Grundlagen und Grundstrukturen eines Klimawandelanpassungsrechts, 2013.

ve geri dönülmez sonuçları olan ve insan yaşamının temelini önemli ölçüde tehlikeye sokabilen küresel devrilme noktalarının aşılması tehdidi sebebiyle, adaptasyon tedbirlerinin tek başına temel hak sahipleri için yeterli korumayı sağlayabileceği kabul edilemez. Koruma ödevinin yerine getirilmesinde daha ziyade bahsi geçen ihtiyat prensibi dikkate alınarak *azaltım önlemlerinden* hareket edilmek zorundadır.¹¹⁶ Bununla bağlantılı olarak şu soru sorulmaktadır: Sera gazı emisyonunun azaltımı zorunluluğu, nerede, hangi kapsamda, hangi zaman diliminde ve hangi sektörlerde zorunlu olacaktır.¹¹⁷ Şikayetçiler, bilimsel verilerle destekli olarak mümkün olduğu ölçüde güçlü ve hızlı bir şekilde azaltımın önümüzdeki yıllarda sağlanmasını talep etmektedirler.¹¹⁸ Ancak yetkili devlet organlarının (yasama organı) özel ve kamusal tüm çıkarları ölçüp biçerek, emisyonun nasıl azaltılacağına karar vermek konusunda sorumluluğu bulunmaktadır. Bu çerçevede özellikle emisyonu neden olan işletmelerin ekonomik menfaatlerinin de göz önünde tutulması gerekmektedir. Buradaki politik karar olanaklarının çeşitliliği ve çok sayıda birbiriyle çatışan temel hakkın (karmaşık, çok kutuplu değerlendirme durumu) bulunması sebebiyle, koruma ödevinin ihlalinde, şikayetçinin kanun koyucunun belirli şekilde davranmasını talep hakkı bulunmamaktadır. Burada daha ziyade Federal Anayasa Mahkemesi'nin devletin iklimi korumaya yönelik önlemlerinin yetersizliğini tespitle (yasal güncelleme ödevinin olup olmadığı), somut olayda bundan doğan sonuçların nasıl olduğu, yani güncelleme ödevinin uygulanması ile sınırlanmış olduğu kabul edilmelidir. Ancak özellikle somut aracın seçimi noktasında yasama organına bir değerlendirme alanı bırakılmalıdır.¹¹⁹

E. Sonuç

Halihazırda iklimin korunmasına ilişkin şikayetler için Federal Anayasa Mahkemesi'nin vereceği karar merakla beklenmektedir. Bir yandan Anayasa Mahkemesi'nin bugüne kadar, çevre hukukunda temel haklar bağlamında koruma ödevinin ihlali konusunda sınırlı sayıda kararı bulunmaktadır. Özel-

¹¹⁶ Burada olduğu gibi *Buser* DVBl. 2020, 1389 (1393 f.); *Meyer* NJW 2020, 894 (898); *Stürmlinger* EurUP 2020, 169 (184).

¹¹⁷ Bkz. *Groß* NVwZ 2020, 337 (341); *ders.* (o. Fn. 4), Rn. 48 ff.

¹¹⁸ *Neubauer* vd. Başvurusu, (dn. 4), Prg. 48ff. Bunun Anayasa'nın 20a maddesi bakımından talep edilmesi hakkında: *Groß* ZUR 2009, 364 (367). Ayrıca bkz. *Wuppertaler Institut* CO₂-neutral bis 2035: Eckpunkte eines deutschen Beitrags zur Einhaltung der 1,5-°C-Grenze, Bericht, Oktober 2020, https://wupperinst.org/fa/redaktion/downloads/projects/CO2-neutral_2035.pdf.

¹¹⁹ Bkz. *Buser* DVBl. 2020, 1389 (1395 f.).

likle de eğer kanun koyucunun, İklim Koruma Kanunu'nda ilk olarak ve planlama hukuku anlamında savunulabilir bir yasal çerçeve oluşturup yeterli, açık ve her bir sektör (§§ 3 ff. İKK) için zorunlu (§ 4 Abs. 1 S. 6 İKK) emisyon bütçesi belirlemesinin yanında, uzun zamanda beri var olan diğer düzenlemelerle birlikte (ör. EEG, KWKG, EEWärmeG¹²⁰) yeni somut enstrümanlar (ör. KAG, BEHG¹²¹) oluşturması haklı bulunursa, anayasa şikayetlerinin başarı şansı çok yüksek olarak değerlendirilmemektedir.¹²² Diğer yandan Antroposen Çağı'nda¹²³ iklimin korunmasının, uzmanlar tarafından yapılan uyarı ile, (özellikle IPCC Raporları¹²⁴, uluslararası (PA) ve birlik düzeyinde direktifler ile (Avrupa Yeşil Mütabakatı 11.12.2019¹²⁵, Avrupa İklim Koruma Yasa Önerisi 4.3.2020¹²⁶, Avrupa Komisyonu İklim Koruma Planı 17.0.2020¹²⁷) bir an önce ve güçlü şekilde önlemler alınması gereken bir "Mega Mücadele" olduğuna dair bilinç yükselmiştir. Bu durum, iklimin korunması gibi varlıksal ve hayati sorularda, özenli ve buna uygun olarak (kesinlikle radikal olmayan) bir denetim yoğunluğunun artırılması biçimi-

¹²⁰ Ç.N: EEG - Erneuerbare-Energien-Gesetz, (Yenilenebilir Enerji Kanunu), KWKG - Kraft, Wärme, Kopplung Gesetz, Güç, Isınma Bağdaşım Kanunu, EEWärmeG - Erneuerbare-Energien-Wärmegesetz, Yenilenebilir Enerji Isınma Kanunu.

¹²¹ Ç.N: KAG – Bundesgesetz über die kollektiven Kapitalanlagen (Sermaye Yatırım Kanunu), BEHG – Brennstoffemissionshandelngesetz (Fosil Yakıt Emisyon Ticaret Kanunu)

¹²² Bu yönde, *Schlacke* EurUP 2020, 338 (345); *Wegener* ZUR 2019, 3 (11); benzer yönde, *Cremer* ZUR 2019, 278 (281). *Bickenbach* JZ 2020, 168 (177), "Abartılı Beklentiler" eleştirilmektedir. Daha iyimsiz yönde; *Groß* NVwZ 2020, 337 (342); açıkça *Kment* NVwZ 2020, 1537 (1544).

¹²³ Bu konuda ayrıca bkz. Klimaschutz Franzius EurUP 2019, 498 ff.; Hahn (dipnot. 8), S. 5; İlkeler için: Kersten Die Notwendigkeit der Zuspitzung, 2020, S. 64 ff.; aynı yönde Das Anthropozän-Konzept, 2014; aynı yönde. EurUP 2016, 312 (313 ff.); Winter ZUR 2017, 267 ff.; Steffens/Habekuß (o. Fn. 71), S. 88 ff.

¹²⁴ En son IPCC Raporu (dipnot 1) Ayrıca araştırma için bkz. *Rahmstorff/Schellnhuber* Der Klimawandel, 8. Aufl., 2018, Kap. 3; *Latif Heißezeit*, 2020, S. 31 ff., 55 ff, Özet olarak *Müller-Jung* FAZ Nr. 167 v. 22. 7. 2019, 8; aynı yönde, FAZ Nr. 224 v. 26. 9. 2019, 4, aynı yönde FAZ Nr. 221 v. 23. 9. 2019, 1, Der Spiegel Nr. 50 7.12.2019, 108 ff. Ayrıca bkz. *Geinitz/Záboji* FAZ Nr. 264 v. 12. 11. 2020, 15, ve Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) güncel raporunda vurgulanmaktadır: FAZ Nr. 282 v. 3. 12. 2020, 2.

¹²⁵ COM (2019) 640 Sonuç; ayrıca *Krämer* JEEPL 17 (2020), 267 ff. Ayrıca Avrupa Yeşil mütabakatı ile bağlantılı olarak *EU-Corona-Recovery Plan Calliess/Dross*, ZUR 2020, 456 ff.

¹²⁶ COM (2020) 80 Sonuç.

¹²⁷ Avrupa Birliği için 2013 yılına kadar %55'lik bir oranda sera gazı azaltım hedefi öngörülmüştür. 11.12.2020 tarihinde Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi tarafından onaylanmıştır.

minde, somut koruma ödevi dogmatığında Karlsruhe'nin kararının “ekolojikleşmesine” de yol açabilir.¹²⁸ Bu da mahkemenin daha önce açıklandığı gibi haklı nedenlerle somut bir koruma ödevi ihlalinin, daha doğrusu yasal bir güncelleme ödevinin tespitine (“olup olmadığı”) sebep olabilir. Ancak kanun koyucuya “nasıl” daha güçlü emisyon azaltım önlemleri alacağı belirtilmeyip; bir hareket alanı bırakılır. Bunun için esasen mahkeme birkaç hukuki engeli de aşmak zorundadır. (özellikle asgari sınır olarak 1,5°C amacı, açıkça koruma eksikliğinin kabulü - temel hakların ihlali için nedenellik) Bu durumun, söz konusu “ilerleyişi” temin edip etmeyeceği ise hiçbir şekilde kesin değildir.

F. Genel Bakış

Eğer geleceğe doğru bakılırsa, Corona Pandemisi sebebiyle sadece kısa bir süre kamunun odağının dağıldığı¹²⁹ küresel ısınmanın ilerleyişinden, Alman Mahkemelerinin gelecekte daha sık iklim değişikliği boyutuyla temel hakları koruma ödevi ile meşgul olmak zorunda olacakları çıkarımı yapılabilir. Yukarıda da değinildiği üzere, iklim değişikliği davaları küresel ve dinamik olarak ilerleyen ve yayılan bir trenddir. Şikayetçiler ne kadar çok münferit devletlerde (Hollanda’da olduğu gibi) başarıya ulaşırlarsa, bu şikayet dalgası da o kadar hız kazanacaktır. Yargısal başarı şansından bağımsız olarak iklimin korunmasına yönelik şikayetler, en azından iklim değişikliği konusunda kamunun ilgisini çekerek insanlığın tamamını ilgilendiren bir problem olarak federal hükümet ve parlamento üzerinde politik baskı kurulmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı, NGOs¹³⁰, de olduğu gibi bu şikayetlerde politik-stratejik bir menfaat de bulunmaktadır.

¹²⁸ Genel olarak “Anayasamızın ekolojik açığı” yönünde Kersten, Die Notwendigkeit der Zuspitzung (dipnot 113), s. 67. Bundan dolayı Kersten, doğanın sübjektif hakkının tanınmasını önermektedir.

¹²⁹ Bu durum, uzun yıllardan beri devam eden ve halihazırda daha da derinleşen uluslararası devletler topluluğunun ekolojik yanlışlarının ve bu yüzden iklim kriziyle daha da ağırlaşacak olan biyolojik çeşitlilik kaybının Corona Pandemisinin kendisi açısından sonuçlarından dolayı daha da anlaşılmalıdır. (Bkz. *Steffens/Habekuß* (o. Fn. 71), S. 103 ff., 109 ff., 177 ff.)

¹³⁰ ÇN: Nichtregierungsorganisationen (hükümet dışı organizasyon) kavramının kısaltması olarak kullanılmıştır.